

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА ДЛЯ ДІТЕЙ: ПРОЦЕС АКТИВІЗАЦІЇ ТА НАЛАГОДЖЕННЯ КОНТАКТУ ПИСЬМЕННИК/ЧИТАЧ

(На матеріалі сучасної прози для дітей, що вийшла друком
у видавництві «Грані-Т» за 2006—першу половину 2010 рр.)

У статті здійснено огляд масиву сучасної української прози для дітей, що вийшла друком у видавництві «Грані-Т» за 2006 — першу половину 2010 рр. Вказані причини активізації українських письменників до написання творів для дітей, здійснена спроба класифікувати письменницьке середовище на три категорії, а також виявлене суспільне значення діяльності видавництва «Грані-Т» в цьому напрямку.

Ключові слова: книга для дітей, сучасна українська дитяча проза, дитячий письменник, видавництво «Грані-Т».

The article is an overview of an array of modern Ukrainian prose for children, which was published by publishing house «Grani-T» from 2006 till the first half of 2010 years. There are reasons of intensification of Ukrainian writers in writing books for children, there is an attempt to classify the writers surroundings into three categories, and also it is shown the social importance of publishing house «Grani-T» in this direction.

Keywords: a book for children, modern Ukrainian children's prose, children's writer, publishing house «Grani-T».

Джон Ньюбері в середині XVIII століття зламав не лише застарілі уявлення про природу дитинства, а й зашкарублі — про видання книг для дітей як самостійну галузь суспільно-культурного активу. Тепер чуємо закономірне відлуння — на сучасному етапі поняття «література для дітей» та «книга для дітей» гармонійно злилися в одне ціле, а книгу характеризують як духовно-матеріальний об'єкт, що приносить естетичне задоволення саме своєю цілісністю, а не кожною складовою зокрема.

Хоча матеріали про дитячу літературу з'являються поодинокі, видно неозброєним оком, що торкнувшись питання рівня та значення тексту, рецензенти чи оглядачі дійшли ідейно до того, що неодмінно треба завважувати, як проілюстрована книга, яка поліграфія, тональність і настроєвість. А все тому, що в Україні відносно недавно (останнє десятиліття) стартував імпульс-заклик розглядати сучасну книгу для дітей не в контексті світу дорослого читача-рецензента, а в контексті сучасної дитини-читача, яка, за словами Емілії Огар, «випала» зі сфери академічної науки» [3]. Про це вже неодноразово згадували дослідники дитячої літератури. От скажімо, Уляна Гнідець

зазначає, що «насамперед зазнало змін ставлення до дитини та проблем дитинства, а значить саме поняття [література для дітей та юнацтва — О.М.] набуло глибшого смислового навантаження і, відповідно, більш містких інтерпретацій» [1, 36]. А відомий сучасний американський дослідник літератури для дітей Сез Лерер написав коротко, проте категорично: «Історія дитячої літератури — невід'ємна від історії дитинства» [4, 1].

У системі координат сучасності катастрофічно бракує узагальнюючого матеріалу про новітнє дитяче книговидання, імена та назви книг, книжкових серій. Про розлогі критичні розвідки тут навіть не йдеться, бо це тема окремого ґрунтовного дослідження.

Остання найсвіжіша наукова робота, присвячена українській літературі для дітей — «Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ століття» Віктора Костюченка (що вийшла друком наприкінці 2009 року), спочатку багато в кого викликала надію (мовляв, ось, нарешті!), проте після її прочитання повернулося звичне відчуття, що яскравим променем світла в нашому науковому та суспільному просторі цей нарис не став. Однак до роздумів про сучасність спонукає песимістичне закінчення книги. З ХХІ століття фрагментарно охоплені кілька видавництв («Видавництво Старого Лева», «Країна мрій», «Навчальна книга Богдан»), також фрагментарно згадані імена Зірки Мензатюк, Лесі Ворониної, Олександра Гавроша, Галини Малик, Любка Дереша, Лесі Гончар [2, 324]. До того ж, цих письменників автор дослідження об'єднав під промовистою назвою — «талановита молодь», що вже багато в кого викликає іронічну посмішку. І добре прочитується натяк Віктора Костюченка на те, що квітуче ХХ століття минуло, а далі буде тільки гірше — і щодо «талановитої молоді», і щодо обігових коштів дитячих видавництв та накладів дитячих книг.

А що ж далі? Вже минув десяток років третього тисячоліття, і порівняно з попередніми двома-трьома десятиліттями, цей останній десяток справді можна назвати «бумом» і літератури для дітей, і книговидання для дітей. Помітним поворотним пунктом стало заснування й діяльність видавництва «Грані-Т» (грані творчості), а як наслідок — зміни та зрушення у сфері української літератури для дітей, що виникли з його появою.

Мета цієї статті — зробити огляд масиву сучасної української прози для дітей, що вийшла друком у видавництві «Грані-Т» за 2006 — першу половину 2010 років. Цей огляд стане своєрідним полотном, що його спільно надалі можуть використати представники різних галузей науки (адже нині література для дітей входить у сфери інтересу далеко не лише літературознавців, але й соціологів, психологів, філософів і навіть медиків). До того ж цей огляд, представляючи загальну ситуацію, зачіпає характерні тенденції, пов'язані і з нахилами літературної моди, і з суспільними потребами та проблемами, і з прогалинами попереднього досвіду, і з натхненням та ентузіазмом письменницької еліти, а в результаті — всі потічки ведуть до створення книг для дітей.

Засноване видавництво «Грані-Т» 2006 року і від початку діяльності мало за мету активізувати ідею сучасної української прози для дітей як на книжковому ринку України, так і в її культурному житті, освітній та родинній сферах (цей напрямок і понині залишається пріоритетним). Тоді ж, 2006 року, навколо цієї ідеї активізації (саме сучасної літератури для дітей) почали гуртуватися письменники різного рівня досвіду (як старше покоління, так і молодь). У центрі найпершого осередку опинилися шість постатей: Ірен Роздобудько, Леся Воронина, Олесь Ільченко, Світлана Поваляєва, Лариса Денисенко, Любка Дереш.

Практичним втіленням ідеї активізації сучасної української дитячої прози стало започаткування двох великих і безпрецедентних не лише в Україні, а й за її меж-

ами серій — «Сучасна дитяча проза» та «Життя видатних дітей». Першими вийшли книги Ірен Роздобудько («Коли оживають ляльки» в серії «СДП» та «Ірен Роздобудько про Блезя Паскаля, Вольфі Моцар та, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна» в серії «ЖВД»). Жанрове наповнення серії «СДП» — кольорово ілюстровані повісті, збірки оповідань та авторських казок. А кожна книга серії «ЖВД» містить п'ять графічно проілюстрованих оповідань про дитинство видатних діячів у різних сферах діяльності людства, усіх часів і народів, а також коротку документальну довідку про кожную особистість.

У підсумку, за чотири з половиною роки діяльності видавництва (2006-2010 роки) внаслідок вияву і творчого обдарування письменників, і ентузіазму, і запалу, і «творчих» провокацій, здійснених видавництвом, вийшло друком понад 30 книг у кожній із цих серій. До того ж іще понад 50 книг для дітей вийшли поза книжковими серіями, але підпадають під визначення «сучасної дитячої прози».

Письменницький осередок виявився строкатим. І якщо на його склад подивитися з відстані, одразу видається можливим визначити три великі категорії авторів, які підхопили ідею активізації сучасної дитячої прози.

Перша категорія — дитячі письменники, яких сміливо можна назвати «метрами» сучасності в галузі літератури для дітей. Їхні книги вже виходили друком до появи видавництва, їхні імена громадськість до певної міри ідентифікувала, вони мають авторитет не лише в педагогів та бібліотекарів, але й у видавців, дітей та їхніх батьків. Йдеться про Лесю Воронину, Зірку Мензатюк, Марину Павленко, Галину Малик, Надію Гуменюк.

Дуже популярними виявилися книги Лесі Ворониної: діалогія про Олянку і нямлика Буцика («Прибулець з Країни Нямликів» та «Нямлик і Балакуча Квіточка» в серії «СДП»), позасерійна збірка оповідань «Хлюсь та інші», переспіви казок Ганса Християна Андерсена, які видатний казкар писав для дорослих — «Сни Ганса Християна», а нещодавно вийшла друком і книга цієї письменниці в серії ЖВД. Не менший інтерес у маленьких читачів викликають і книги Марини Павленко: діалогія про пригоди двох сестричок і кумедного домовичка («Домовичок з палітрою», «Домовичок повертається»), збірка авторських казок «Півтора бажання», книга в серії «ЖВД» та реалістична повість про хлопчину з неблагополучно! сім'ї «Миколчині історії». Збірка оповідань Зірки Мензатюк «Як до жабок говорити», фентезі для найменшеньких Галини Малик «Вуйко Йой і Лишиня», повісті Надії Гуменюк «Зустріч на Босому мосту» і «Таємниця Княжої гори» впевнено знайшли своїх читачів і місця на полицках у дитячих кімнатах.

Друга категорія письменників — ті, що вже реалізували себе в галузі «дорослої» літератури. Керуючись найперше бажанням спробувати себе в галузі дитячої літератури, вони видали свої перші (а в більшості ще і єдині) дитячі книги у видавництві «Грані-Т». Зупинюся в цьому огляді на найбільш знакових постатях та книгах. Вище вже було згадано про дитячі книги Ірен Роздобудько, які були успішним стартом двох найбільших книжкових серій. Потужний прорив стався в Івана Андрусяка. Саме у видавництві «Грані-Т» вийшли друком його перші дитячі книги, до того ж він написав для дітей різних вікових категорій: повісті для дошкільнят «Хто боїться зайчиків» і «Зайчикова книжечка», повість «Стефа і її Чакалка» для молодших школярів і книга в серії «ЖВД» для дітей середнього шкільного віку. Ще один прорив — творчість для дітей Олеся Ільченка: природнича серія історій в малюнках для дошкільнят, пригодницькі повісті «Таємниця старої обсерваторії» і «Загадкові світи старої обсерваторії», збірка іронічних казок «Козак. Король. Крук», науково-популярні видання про риби, птахів, дерева України, а також книга в серії «ЖВД» і низка детективів для підлітків.

Несподіванкою як для видавців, так і для батьків, обізнаних з «дорослою» творчістю Євгенії Кононенко, стали її школярські повісті про дівчинку Нелю з надзвичайними здібностями: «Неля, яка ходить по стелі» та «Неля сходить зі стелі». Відомий детективіст Андрій Кокотюха написав ряд підліткових детективів про шкільні та дворові пригоди і книгу в серії «ЖВД». У тих самих серіях «виступили» і Наталка та Олександр Шевченки, Валерій і Наталя Лапікури. Леонід Кононович також успішно долучився до серії «ЖВД» і написав фантастичну повість «Пекельний звіздар». Степан Процюк переніс своє зацікавлення психоаналізом і на дитячу літературу, в результаті з'явилися надзвичайно світла романтична трилогія про перше кохання підлітків («Марійка і Костик», «Залюблені в сонце», «Аргонавти») і книга в серії «ЖВД». Наталка Сняданко заявила про себе виховною повістю «Країна поламаних іграшок та інші подорожі». Любо Дереш — фантастично-епопежною книгою «Дивні дні Гані Грак» та книгою в серії «ЖВД». Один із бестселерів — дилогія Лариси Денисенко про пошуки друга («Ліза і Цюця П.» та «Ліза і Цюця П. зустрічаються»), також ця письменниця написала і про п'ятох своїх улюблених видатних особистостей. У Галини Пагутяк є повість про долю справжнього митця та дружбу — «Лялечка і Мацько». Богдан Жолдак інтерпретував казку Івана Франка — з'явилася повість «Капосні капці», а також він написав книгу в серію «ЖВД», книгу-гру про те, як потрібно складати казки — «Казкарик» — і детективи для підлітків. І Поповнилася серія «ЖВД» ще книгами Володимира Лиса, Анни Багряної, Яни Дубинянської.

До третьої категорії увійшли дебютанти у сфері літератури взагалі, зокрема й дитячої. У видавництві «Грані-Т» з'явилися перші книги Оксани Луцеської (повість «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки», «Різдвяні повісті» — у співавторстві з Зоряною Живкою, Гаврієлою Шапіро, Валентиною Вздурською), Галини Павлишин (збірка оповідань «Унікальна картоплина»), Анастаса Крачковської (книга в серії «ЖВД»), Тетяни Щербаченко (збірка оповідань «Пуп Землі, або Як Даринка світ рятувала»), Наталки Малетич (повість «Про Зайчика-Забудька та інші пригоди»), Катерини Лебедевої (книга в серії «ЖВД» і повість «Птаха-корабель»), Інни Волосевич (повість «Про хлопчика»), Катерини Паньо (трилогія «Сонечко для мами Лу», «Полювання на еліпса», «Цвіт мандрагори»), Богдана Логвиненка (книга в серії «ЖВД»).

Тепер, зробивши огляд імен та найбільш вагомих назв, можна перейти до огляду тенденцій, настроїв та висновків. Причин бурхливої активізації та ентузіазму сучасних українських письменників можна визначити декілька, і найперше — це прагнення спробувати себе в іншій якості; писати твори для дітей на початку XXI століття стало модним; на тлі загальної кризи видавничий сегмент літератури для дітей виявився в більш-менш стабільному становищі порівняно з іншими.

Прикметним є той факт, що більшість письменників написали книги паралельно для кількох дитячих серій, переважно для «Сучасної дитячої прози» та «Життя видатних дітей». І тоді як частина письменників мала дитячі повістини в шухлядках та оприлюднила їх в серії «СДП» — вже як продукт, що був створений дещо раніше, то до серії «Життя видатних дітей» письменники долучилися практично «з нуля», тобто працювали з нашим видавництвом від початку й до кінця, від ідеї, вибору персонажів для оповідань, до презентації виданих книг.

Наступний цікавий факт — книги-дилогії та трилогії. Багато письменників створили своєрідні маленькі цикли подій та персонажів, що втілювалося в «парні» книги, які здебільшого можна читати незалежно одна від одної, але все ж таки бажано почати з першої: дві книги Лесі Ворониної про дівчинку Олянку й нямлика, три книги Катерини Паньо про родину лудуків, дві книги Лариси Денисенко про дівчинку Лізу і Цюцю П., три книги Степана Процюка про Марійку і Костика, дві книги Олеся Іль-

ченка про пригоди Влада і Оленки і так далі. Ця тенденція пояснюється як законами розвитку сюжету (коли перша книга логічно завершена, є розв'язка, але вже передбачено продовження), так і бажанням письменників писати продовження, бажанням і можливістю видавництва їх видавати, бо є попит серед дітей і зацікавленість читати продовження пригод уже знайомих їм героїв.

Нині, за чотири з половиною роки роботи, зібрано й видано матеріалу достатньо для його осмислення вже з точки зору стратегічних узагальнень. Виявлено, хто і що може писати для дітей у сучасній Україні. І ці особистості є центральним сегментом сучасного літературного процесу. Приблизно 150 книг є благодатним матеріалом для оглядів і досліджень сучасної дитячої прози.

Не всі тексти можна ставити на один рівень за якістю, але цей момент впевнено перетікає в плюс, оскільки тільки нині розставлені акценти, тільки зараз ми виявляємо читацькі вподобання, а також батьківські, тільки тепер можна визначити топові книги, видання для широкого загалу та для обдарованих дітей. Щось із того залишилося, щось відфільтрується і з часом тихо спаде, осяде, а щось триматиметься на поверхні. Ми дали можливість письменникам спробувати себе, зрости до дитячої літератури. У когось вийшло більш вдало, в когось — менш. Хтось повернувся до дорослої літератури, хтось залишився в дитячій, хтось працює одночасно в обох сферах. Але спроба була, це є незаперечним фактом і надзвичайно важливим психологічним моментом, що має загальноосвітнє значення.

Актуалізація теми сучасної дитячої прози відбулася в дещо незвичному для українського книговидавничого простору форматі. Процес гармонійно був розділений на різні етапи: спілкування з авторами, пошук нових імен; підготовка книг до друку (розробка форматів); презентації і просування книги (два аспекти, які розділити неможливо: презентація книг та знайомство дітей з письменниками), «входження» книг до сфери освіти.

Внаслідок сотень проведених зустрічей з дітьми в різних містах України видавництво виявило феномен «живий письменник». Діти, як правило, зі школи мають уявлення, що письменник — це особа, яка жила колись давно, і дата її смерті неодмінно є в підручнику з літератури. І тільки нині, піднявшись над часом і набутим досвідом, стає зрозуміло, наскільки дієвим є контакт дітей з письменниками. Дієвим для обох сторін: письменник, презентуючи книгу перед багатьма дитячими аудиторіями різних регіонів України, має розуміння, якими є діти, що їм цікаво, адже дитинство кожного покоління неодмінно відрізняється від дитинства попереднього, суспільні реалії змінюються настільки стрімко, що є небезпека зайти в оману стосовно уявлення про те, як зацікавити дітей, як заохотити їх до читання. А для дітей бачити письменника на зустрічі, поставити йому купу питань, отримати автограф на його книгах — це море позитивних вражень, до того ж і здобуття додаткового позашкільного досвіду, і підвищення рівня загальної освіти (адже письменник разом із представником видавництва проводять з дітьми цікаві й корисні освітні бесіди). В такій ситуації, коли видавництво не є родиною і не є закладом освіти, виникає можливість створити для дитини нову незвичну, проте ефективну реалію.

Вище було зазначено, що напрямок розвитку сучасної української дитячої прози в діяльності видавництва «Грані-Т» залишається пріоритетним. І зараз, поповнюючи чинні книжкові серії та обдумуючи ідеї нових серій, ми активно беремося до наступного етапу роботи — внесення ідеї та книг сучасної дитячої прози в школи. Сім прозових книг нашого видавництва отримали гриф «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради з питань освіти МОН України»: («Прибулець з Країни Ням-

ликів», «Нямлик і Балакуча Квіточка», «Хлюсь та інші» Лесі Ворониної та книга «Ірен Роздобудько про Блезе Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна», «Вуйко Йой і Лишиня» Галини Малик, «Про Зайчика-Забудька та інші історії» Наталки Малетич, «Волелюбний вітер» Анатолія Григорука). А також ідею активізації сучасної дитячої прози (від створення до читання) видавництво підкріпило проектами загальносуспільної значущості — Щорічний регіональний конкурс «Найкращий відгук на сучасну дитячу прозу» серед учнів 4-5 класів та Всеукраїнський конкурс на найкращі прозові твори для дітей «Золотий лелека».

Таким чином, видавництво «Грані-Т» за період діяльності 2006-2010 років втілило ідею сучасної української прози для дітей на всіх можливих рівнях: активізація письменників, новітні книжкові серії, регулярні презентації книг та зустрічі письменників з дітьми, поступове входження найновіших книг сучасних письменників до сфери освіти, до програмового та позакласного читання, заохочення учасників процесу активізації — письменників та дітей-читачів.

Література:

1. Гнідець Уляна. Художня специфіка літератури для дітей та юнацтва: комунікативний аспект // Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс (матеріали науково-практичної конференції «Дитина читає...» в рамках книжкової виставки-ярмарку «Форум видавців — дітям»). — Київ-Львів, 2008. — Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — С. 36-41.
2. Костюченко В. Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ століття. — К.: К.І.С., 2009. — 344 с.
3. Огар Емілія. Читання сучасного школяра: примус чи «гімнастика для розуму» // Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс (матеріали науково-практичної конференції «Дитина читає...» в рамках книжкової виставки-ярмарку «Форум видавців — дітям»), — Київ-Львів, 2008. — Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.
4. Seth Lerer. Children's Literature: a rider's history, from Aesop to Harry Potter. — Chicago, London: The University of Chicago Press.